

DISPOZITYVUMO PRINCIPŲ GALIOJIMO RIBOS GINANT VIEŠĄJĮ INTERESĄ TEISME

Žilvinas Terebeiza *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4593
Elektroninis paštas z.terebeiza@lrvk.lt*

Pateiktas 2008 m. kovo d., parengtas spausdinti 2008 m. liepos 21 d.

Santrauka. 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas [1] (toliau – CPK), priešingai nei prieš tai galiojęs 1964 m. CPK, įtvirtino teisinį reguliavimą, suteikiantį didesnes galimybes ne tik tradiciškai ginamų privačių interesų, bet ir viešųjų interesų apsaugai bei gynybai. Nors praėjo nedaug laiko nuo CPK įsigaliojimo, praktikoje išryškėjo kai kurių CPK nuostatų netobulumai, susiję su viešojo intereso gynimu, kurie detalčiau bus aptarti šiame straipsnyje, pateikiant siūlymus dėl jų tobulinimo. Parašyti šį straipsnį paskatino ir tai, kad šiuo metu vis daugiau dėmesio skiriama viešojo intereso gynimo instituto teisinio reguliavimo problemoms spręsti¹.

Straipsnyje bus aptariamos CPK 49 straipsnio 3 dalies taikymo problemos, siekiant įvertinti, ar CPK 49 straipsnio 3 dalies nuostata nepažeidžia dispozityvumo principo, ar minėtojo straipsnio 3 dalies nuostata turėtų būti vertinama kaip dispozityvumo principo išimtis. Taip pat bus aptariamos CPK 83 straipsnio 1 dalies 5 punkto, 96 straipsnio 4 dalies taikymo problemos, atkreipiant dėmesį į teismų praktikoje pasitaikančius skirtingus šiuose straipsniuose išdėstytų nuostatų taikymo aiškinimus.

Pagrindinės sąvokos: civilinis procesas, viešasis interesas, valstybės institucija, viešojo intereso gynimas, prokuroras.

IVADAS

Temos aktualumas. 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojęs CPK įtvirtino socialinio civilinio proceso mokyklos progresyvias idėjas, suteikiančias didesnes galimybes ne tik tradiciškai ginamų privačių, bet ir viešųjų interesų

apsaugai bei gynybai. Šiuo metu Lietuvos teisės doktrinoje vis daugiau dėmesio skiriama viešojo intereso gynimo civiliniame procese klausimams nagrinėti. Naudingos informacijos galima rasti A. Driuko, V. Valančiaus [2, p. 665–736], V. Mikelėno [3] vadovėliuose. Plačiau kai kuriuos viešojo intereso probleminius aspektus aptarė E. Krivka [4]. Tačiau pastebėtina, kad Lietuvos teisės doktrinoje detalčiau nebuvo analizuotos CPK 49 straipsnio 3 dalies, 83 straipsnio 1 dalies 5 punkto, 96 straipsnio 4 dalies nuostatos, jų taikymo teismų praktikoje problematika, todėl svarbu atlikti detalesnę minėtų nuostatų analizę, atskleidžiant jų taikymo problemas ir pateikti galimus sprendimo būdus. Tik tinkamas viešojo intereso teisinis reguliavimas gali užtikrinti ne tik atskirų asmenų teises ir teisėtus interesus, bet ir tuo pačiu gali padidinti visuomenės pasitikėjimą valdžios institucijomis bei valstybe.

Straipsnio hipotezės. Pirma, CPK 49 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas vertintinas kaip pažeidžiantis dispozityvumo principą. Antra, bylinėjimosi išlaidos turėtų būti priteisiamos iš Generalinės prokuratūros, tais atvejais, kai ieškinį pareiškia prokuroras, gindamas viešąjį interesą. Trečia, prokuroras atlie-

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros doktorantas.

¹ Seimui yra pateikti įstatymų projektai, kuriais siekiama tobulinti viešojo intereso gynimo institutą Lietuvoje, t. y. Lietuvos Respublikos viešojo intereso gynimo civiliniame ir administraciniame procese įstatymo projektas Nr. XP-1963, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 19 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XP-1964, Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo 7 straipsnio papildymo įstatymo projektas Nr. XP-1965, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 5, 37, 40, 44, 56, 103 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XP-1966, Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 17, 32 straipsnių papildymo ir pakeitimo bei įstatymo papildymo 31¹ straipsniu įstatymo projektas Nr. XP-1967, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 5, 27, 49, 83, 274, 275, 296 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 96¹ straipsniu įstatymo projektas Nr. XP-1968 ir Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 18 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas Nr. XP-1969.

džiamas tiek nuo žyminio mokesčio, tiek ir nuo išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu, mokėjimo.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti CPK 49 straipsnio 3 dalies, 83 straipsnio ir 96 straipsnio 4 dalies nuostatų taikymo ir aiškinimo problematiką, aptariant teismų praktikoje pasitaikančius skirtingus teisės normų aiškinimus ir pateikti pasiūlymus dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo. Šiam tikslui pasiekti yra keliami tokie **uždaviniai**: pirma, aptarti CPK 49 straipsnio 3 dalies, 83 straipsnio ir 96 straipsnio 4 dalies teisinio reglamentavimo problemas; antra, atskleisti CPK 49 straipsnio 3 dalies santykį su dispozityvumo principu ir 83 straipsnio, 96 straipsnio 4 dalies turinį; trečia, apžvelgti CPK 49 straipsnio 3 dalies, 83 straipsnio 1 dalies 5 punkto ir 96 straipsnio 4 dalies taikymo ypatumus teismų praktikoje; ketvirta, pateikti siūlymus dėl CPK 49 straipsnio 3 dalies, 83 straipsnio ir 96 straipsnio 4 dalies nuostatų tobulinimo.

Tyrimo objektas. CPK 49 straipsnio 3 dalies, 83 straipsnio 1 dalies 5 punkto ir 96 straipsnio 4 dalies nuostatų teisinio reglamentavimo ir taikymo teismų praktikoje problematikos analizė.

Pasirinktas tyrimo objektas yra platus, o jo detalai analizei pateikti būtų gerokai viršyta straipsnio apimtis, todėl šiame straipsnyje bus nagrinėjami tam tikri teisinio reglamentavimo probleminiai aspektai, susiję su teismo teise savo iniciatyva ar ieškinį pareiškusio asmens prašymu įtraukti šį asmenį į teisminį procesą bei aptariant bylinėjimosi išlaidų priteisimo probleminius aspektus, tais atvejais, kai prokuroras ieškinį atmets.

Tyrimo metodai. Mokslinio tyrimo tikslui pasiekti straipsnyje taikomi įvairūs mokslinio tyrimo metodai – sisteminės analizės, lyginamasis, loginis, dokumentų analizės, apibendrinimo ir kiti.

I. CPK 49 STRAIPSNIO 3 DALIES NUOSTATŲ TAIKymo PROBLEMATIKA

Nuolat vykstantys ekonominiai, socialiniai, kultūriniai pokyčiai turi įtakos šiuolaikinės visuomenės raidos tendencijoms, lemiančioms vis sudėtingesnį jos narių tarpusavio santykių pobūdį. Valstybei kyla būtinybė ieškoti teisinių būdų, galinčių užtikrinti veiksmingą, visuotinai reikšmingų interesų apsaugą ir gynybą. Lietuvos Respublikos Seimas 2003 m. kovo 20 d. įstatymu pakeitė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnį [5], suteikdamas įgaliojimus prokurorui įstatymų nustatytais atvejais ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. CPK 49 straipsnyje įstatymų leidėjas įtvirtino teisinį mechanizmą, suteikiantį teismui teisę savo iniciatyva ar ieškinį pareiškusio asmens prašymu įtraukti fizinį ar juridinį asmenį, su kurio teisėmis susijęs ginčas, į prasidėjusį civilinį procesą. Reikėtų pritarti viešojo intereso teisinio reglamentavimo problematiką analizavusiam E. Krivkai, kad aktyvaus teismo vaidmens įtvirtinimas viešojo intereso bylose yra pateisinamas ir būtinas siekiant suderinti privataus bei viešojo intereso gynybą civiliniame procese [6, p. 26–34]. Tačiau, ar ši taisyklė galėtų būti taikoma be išlygų, kai kalbama apie viešojo intereso gynybą. Manome, kad

ne, nes tik kiekvieno konkretaus atvejo analizė galėtų pateikti atsakymą, ar įtvirtintas teisinis reguliavimas, suteikiantis teismui teisę būti aktyviam, gali būti vertintinas kaip dispozityvumo principo išimtis ir pateisinamas. Šiame skyriuje bus bandoma išvelgti tam tikrus CPK 49 straipsnio 3 dalyje įtvirtintus teisinio reglamentavimo netobulumus.

CPK 49 straipsnio 3 dalis numato, kad jeigu pareikštas ieškinys viešajam interesui apginti yra susijęs su fizinių ar juridinių asmenų teisėmis, šie asmenys jų pačių arba asmens, pareiškusio ieškinį CPK nustatyta tvarka, prašymu arba teismo iniciatyva įtraukiami dalyvauti procese trečiaisiais asmenimis, nepareiškiančiais savarankiškų reikalavimų, arba bendraieškiais. Taigi sisteminė, loginė aptariamojo straipsnio analizė leidžia teigti, kad fizinis ar juridinis asmuo gali būti įtrauktas dalyvauti procese bendraieškiu: pirma, ieškinį pareiškusio asmens prašymu; antra, teismo iniciatyva; trečia, asmens, su kurio teisėmis yra susijęs ieškinys, prašymu. Šis atvejis yra suprantamas ir logiškai paaiškinamas, tačiau platesnė analizė būtina kitiems minėtiems atvejams, kai asmenų įtraukimas į procesą bendraieškiais priklauso nuo teismo ir ieškinį pareiškusio asmens valios. Pažymėtina tai, kad įstatymas nenumato teismui teisės atsisakyti tenkinti prašančiojo įtraukti į procesą asmens prašymo bei nenumato asmeniui, kuris įtraukiamas į procesą bendraieškiu, teisės atsisakyti dalyvauti procese. Keliamas vienintelis reikalavimas, kad prašyme būtų nurodytos aplinkybės, kurios teismui leistų manyti, jog pareikštas ieškinys viešajam interesui ginti yra susijęs su įtraukiamo į procesą asmens teisėmis. Taigi kyla klausimas, ar toks teisinis reguliavimas, kai teismas arba ieškinį pareiškęs asmuo, galintys įtraukti kitą asmenį į procesą bendraieškiu (neatsiklausiant šalių valios), nepažeidžia dispozityvumo principo, ar minėti atvejai galėtų būti vertinami kaip minėto principo išimtis. Siekiant atsakyti į šį klausimą svarbu paanalizuoti dispozityvumo principo turinį.

Vienas iš pagrindinių civilinio proceso principų – dispozityvumo principas, kurio svarba buvo akcentuota dar romėnų teisėje, iš esmės nepakitęs ir išlaikęs savo fundamentalią reikšmę šiuolaikinėje Lietuvos civilinio proceso teisėje. CPK 13 straipsnis numato, kad šalys ir kiti proceso dalyviai turi teisę laisvai disponuoti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis. M. Jonaitis, nagrinėjęs romėnų teisės įtaką šiuolaikinei civilinio proceso teisei, yra pažymėjęs [7, p. 222], kad civilinio proceso dispozityvumo turinys yra aiškiai nusakytas Ulpiano: „Invitus nemo rem cogetur defendere“ – niekas prieš savo valią nėra verčiamas ginti savo reikalą.

Teisės doktrinoje yra pažymima, kad vienas iš pagrindinių dispozityvumo principo aspektų yra tas, jog civilinė byla gali būti iškelta tik suinteresuoto asmens iniciatyva (nemo iudex sine actore; nemo invitus agere cogitur). Teismas tai savo iniciatyva padaryti negali, taip pat tai padaryti niekas negali priversti ieškovo [8, p. 329; 9, p. 182]. M. K. Grušnikovo nuomone, dispozityvumo principas nustato galimybę šalims ir kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims savo nuožiūra nustatyti ginčo mastą ir proceso eigą [10, p. 33]. M. S. Šakaria-

nos nuomone, dispozityvumo principo esmę sudaro tai, kad proceso eiga nustatoma priklausomai nuo byloje dalyvaujančių asmenų iniciatyvos [11, p. 49]. Teismų praktikoje taip pat yra pažymima, kad remiantis dispozityvumo principu šalys turi teisę laisvai naudotis savo materialinėmis ir procesinėmis teisėmis, pačios veikti proceso eigą. Teismo iniciatyva galima tik tokiu mastu, kiek tai nepažeidžia dispozityvumo principo [12]. Taigi vienas iš dispozityvumo principo turinio elementų yra tas, kad tik suinteresuoto asmens iniciatyva gali būti nustatoma proceso eiga ir tik pats suinteresuotas asmuo turi teisę nuspręsti, ar ginti (nustatyti proceso eigą), ar atsisakyti ginti savo pažeistas teises arba teisėtus interesus. Galima teigti, kad teismo iniciatyva, arba ieškinį pareiškusio asmens prašymu, įtraukus kitą asmenį į procesą bendraieškiu (neatsiklausus šalių valios), toks procesinis veiksmas pažeistų dispozityvumo principą. A. Driukas ir V. Valančius, analizuodami tam tikrus viešojo intereso gynimo ypatumus, taip pat yra pažymėję, kad teismo iniciatyva į teisminį procesą asmuo gali būti įtrauktas tik trečiuoju asmeniu be savarankiškų reikalavimų. Bendraieškiais šiuos asmenis galima įtraukti tik jų pačių prašymu arba sutikimu, jeigu sprendimas turės tiesioginės įtakos atitinkamo asmens materialiosioms subjektinėms teisėms [13, p. 691]. Tokios nuomonės laikosi ir V. Nekrošius, teigdamas, kad, teismo iniciatyva į procesą įtraukus tam prieštaraujantį asmenį bendraieškiu, toks procesinis veiksmas neatitiktų dispozityvumo principo [14, p. 176]. Tačiau tam, kad patvirtinti, ar tikrai CPK 49 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata prieštarauja dispozityvumo principui, detaliau reikėtų aptarti, ar įtvirtinta teismo teisė savo iniciatyva arba ieškinį pareiškusio asmens prašymu įtraukti materialinių teisiųjų santykių dalyvį bendraieškiu, negalėtų būti vertintina kaip dispozityvumo principo išimtis.

CPK 49 straipsnio 1 dalis suteikia teisę asmenims (prokurorui, valstybės ar savivaldybių institucijoms), nesantiems materialinių teisiųjų santykių dalyviais, kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo. Toks teisinis reguliavimas, kai valstybės įgaliotasis asmuo kreipiasi į teismą dėl viešojo intereso gynimo, galėtų būti vertinamas kaip dispozityvumo principo išimtis, ir toks teisinis reguliavimas pateisinamas, nes bylinėjimasis nėra vien privatus šalių reikalas, ir turi būti siekiama suderinti privataus bei viešojo intereso gynybos civiliniame procese pusiausvyrą. Tačiau kyla klausimas, ar teismo iniciatyva papildomas asmenų įtraukimas į procesą bendraieškiais (neatsiklausiant šalių valios), kai iš esmės jau yra įgyvendintas įstatymo leidėjo siekis sudaryti sąlygas apginti viešąjį interesą (pateikti ieškinį dėl viešojo intereso gynimo), galėtų būti vertinamas kaip dispozityvumo principo išimtis ir, ar tokiu teisiniu reguliavimu siekiama apginti viešąjį interesą. Manome, kad ne, nes vadovavimasis tokia logika neatitiktų įstatymų leidėjo siekio, kad viešąjį interesą gintų tik įstatymu numatyti subjektai (prokuroras, valstybės ar savivaldybių institucijos). Atsižvelgiant į CPK 49 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą teisinį reguliavimą, galima teigti, kad iš esmės siekiama apginti ne viešąjį, bet privatų interesą, t. y. įtraukti į jau prasidėjusį procesą asmenį, jeigu priimtas spren-

dimas tiesiogiai veiks atitinkamo asmens materialiąsias subjektines teises. Taigi, laikantis nuomonės, kad dispozityvumo principo išimtis įgyvendinama prokurorui, valstybės arba savivaldybės institucijai pareiškus ieškinį dėl viešojo intereso gynimo ir laikantis nuomonės, jog asmens įtraukimas į jau prasidėjusį procesą yra sietinas su privačių interesų gynimu, manome, kad CPK 49 straipsnio 3 dalyje numatyti atvejai negali būti laikomi dispozityvumo principo išimtimis, todėl asmuo bendraieškiu galėtų būti įtrauktas tik esant jo sutikimui arba motyvuotam prašymui. Atsižvelgdami į tai, manome, kad CPK 49 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas, suteikiantis teismui teisę savo iniciatyva ar ieškinį pareiškusio asmens prašymu įtraukti į procesą asmenį bendraieškiu, ir kai iš esmės asmeniui nesuteikiama teisė išreikšti savo valią, vertintinas kaip pažeidžiantis dispozityvumo principą. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, kritiškai vertintinos teismų nutartys, kuriose teismo iniciatyva ar ieškinį pareiškusio asmens prašymu į bylos nagrinėjimą įtraukiami asmenys bendraieškiais (neatsiklausus šalių nuomonės) [15]. Taigi manome, kad siekiant teisinio aiškumo ir apibrėžtumo, CPK 49 straipsnio 3 dalis turėtų būti pakeista, nustatant, jog jeigu pareikštas ieškinys viešajam interesui apginti yra susijęs su fizinių arba juridinių asmenų teisėmis, šie asmenys jų pačių arba asmens, pareiškusio ieškinį CPK nustatyta tvarka, prašymu arba teismo iniciatyva įtraukiami dalyvauti procese trečiaisiais asmenimis, nepareiškiančiais savarankiškų reikalavimų, arba jų pačių motyvuotu prašymu įtraukiami dalyvauti procese bendraieškiais.

Kita vertus, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad gali skirtis įstatymų įgaliotų subjektų (prokuroro, valstybės ar savivaldybių institucijų) ir asmens, įtraukto bendraieškiu, tikslai. Prokuroro, valstybės ar savivaldybių institucijos, pareiškusių ieškinį dėl viešojo intereso gynimo, tikslas – ginti viešąjį interesą, o bendraieškio, kuris yra tikrasis materialinių teisiųjų santykių subjektas, tikslas – apginti savo privatų interesą. Tai dar kartą patvirtina, kad įtraukimas bendraieškio į procesą (neatsiklausiant jo nuomonės) negalėtų būti pateisinamas dispozityvumo principo išimtimi, nes aptariamasis atvejis siejamas ne su viešojo, bet su privataus intereso gynimu.

Remiantis teisine logika taip pat būtų nelogiška laikytis nuomonės, kad kito asmens įtraukimas į procesą bendraieškiu pateisinamas siekimu ginti viešąjį interesą. Įtraukus į procesą asmenį, esantį materialinių teisiųjų santykių subjektu, jis paprastai nebus suinteresuotas, kad būtų reiškiamas ieškinys dėl materialinių teisiųjų santykių, kurių dalyvis jis pats yra, nutraukimo, pasibaigimo ar pasikeitimo. Galima situacija, kai bendraieškiu įtrauktas asmuo iš esmės gali nesutikti su valstybės įgalioto subjekto (prokuroro, valstybės ar savivaldybių institucijų) pareikštu ieškiniu ir, pasinaudodamas ieškovui CPK suteiktomis procesinėmis teisėmis, siekti apginti savo privatų interesą (pvz., teikti prašymą dėl ieškinio atsiėmimo, siūlyti sudaryti taikos sutartį ir kt.) bei taip „trukdyti“ bylą nagrinėti.

Be to, atsižvelgiant į tai, kad įstatymų leidėjas nėra nustatęs detalesnio CPK 49 straipsnio 3 dalies procesi-

nio įgyvendinimo mechanizmo, praktikoje gali kilti minėtojo straipsnio taikymo problemų: pirmą, CPK 49 straipsnio 3 dalis suteikia teismui teisę savo iniciatyva ar ieškinį pareiškusio asmens prašymu įtraukti suinteresuotą asmenį bendraieškiu. Kyla klausimas, kokių procesinių veiksnių turėtų imtis į procesą įtrauktas bendraieškis, jeigu jis su tuo nesutinka, atsižvelgiant į tai, kad teismo nutartis dėl asmens įtraukimo bendraieškiu atskiruoju skundu neskundžiama (CPK 334 str. 1 d.); antra, CPK specialiai nėra aptartos bendraieškio procesinės teisės ir pareigos, tad, vadovaujantis šiuo metu galiojančiu teisiniu reguliavimu, galima teigti, kad bendraieškis turi visas ieškovo procesines teises bei pareigas (CPK 42 str.). Kyla klausimas, ar bendraieškis gali keisti ieškinio dalyką arba pagrindą, atsiimti ieškinį, sudaryti tautos sutartį ir kt., atsižvelgiant į tai, kad jis nėra pateikęs bei pasirašęs ieškinio (CPK 111 str. 2 d. 6 p.). Remdamiesi teisine logika, manome, kad bendraieškis galėtų turėti tik bendrąsias procesines teises, t. y. susipažinti su bylos medžiaga, daryti išrašus ir nuorašus, pareikšti nušalinimus, teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, užduoti klausimus kitiems dalyvaujantiems byloje asmenims, liudytojams bei ekspertams, pateikti prašymus, duoti teismui paaiškinimus žodžiu, taip pat raštu, teikti savo argumentus ir samprotavimus visais bylos nagrinėjimo metu kylančiais klausimais, prieštarauti kitų dalyvaujančių byloje asmenų prašymams, argumentams ir samprotavimams, gauti teismo sprendimų, nutarčių arba nutarimų, kuriais išsprendžiama byla, nuorašus. Kita vertus, kokia tada prasmė įtraukti kitą asmenį bendraieškiu. Jis galėtų būti įtrauktas trečiuoju asmeniu, nepareiškiančiu savarankiškų reikalavimų (CPK 47 str. 2 d.); trečia, CPK 93 straipsnio 1 dalis numato, kad šaliai, kurios naudai priimtas sprendimas, jos turėtos bylinėjimosi išlaidos priteisiamos iš antrosios šalies <...>. Galima situacija, kai prokuroro, valstybės ar savivaldybių institucijos teismui pateiktas ieškinys bus atmestas, todėl kyla klausimas, kas turės atlyginti kitai šaliai jos patirtas bylinėjimosi išlaidas, t. y. ieškinį pareiškęs prokuroras (valstybės ar savivaldybės institucija) arba asmuo, kuris į procesą įtrauktas bendraieškiu. Šis atvejis taip pat nėra reglamentuotas.

Aptartaisiais pavyzdžiais norėta atkreipti dėmesį į galinčias kilti CPK 49 straipsnio 3 dalies taikymo problemas, kurių galėtų būti išvengta, patikslinus minėtojo straipsnio teisinį reglamentavimą.

II. BYLINĖJIMOSI IŠLAIDŲ ATLYGINIMO PROBLEMA, BYLOSE ATSIŽVELGIANT Į PROKURORŲ PAREIKŠTUS IEŠKINIUS VIEŠAM INTERESUI GINTI

Remiantis CPK 83 straipsnio 1 dalies 5 punktu prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos bei kiti asmenys atleidžiami nuo žyminio mokesčio mokėjimo, kai ieškinys pareiškiamas arba pareiškimas paduodamas siekiant apginti viešąjį, valstybės arba savivaldybės interesus – toje bylos dalyje, kurioje siekiama apginti viešąjį, valstybės arba savivaldybės interesą. CPK 79 straipsnis numato, kad bylinėjimosi išlaidas sudaro žy-

minis mokesčiai bei išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu (CPK 88 str.). CPK 96 straipsnio 4 dalis nustato, kad jeigu abi šalys nuo bylinėjimosi išlaidų atleistos, šios išlaidos atlyginamos iš valstybės biudžeto lėšų. Atlikus sistemine ir loginę teisės normų analizę galima teigti, kad prokuroras yra atleidžiamas tik nuo žyminio mokesčio mokėjimo, todėl iš valstybės biudžeto gali būti atlyginamos tik tos išlaidos, nuo kurių mokėjimo prokuroras yra atleistas (CPK 96 str. 4 d.). CPK imperatyviai nenumato, kad prokuroras ar kitas CPK 83 straipsnio 1 dalies 5 punkte įvardytas subjektas, atleidžiamas nuo išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu (CPK 88 str.), mokėjimo. Taigi kyla klausimas, kas turėtų atlyginti išlaidas, susijusias su bylos nagrinėjimu, tais atvejais, kai ieškinį pareiškia prokuroras, gindamas viešąjį interesą. Šią problemą teismų praktikoje iš dalies bandoma spręsti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. balandžio 24 d. nutartyje [16] yra pažymėjęs, kad prokuroras, gindamas viešąjį interesą, yra atleistas ne tik nuo žyminio mokesčio, bet ir nuo kitų bylinėjimosi išlaidų. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. kovo 22 d. nutartyje paliko galioti žemesniųjų instancijų teismų sprendimus, kuriais iš Generalinės prokuratūros buvo priteistos bylinėjimosi išlaidos [17]. Kiek kitaip aptariamąją problemą sprendė Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2007 m. rugsėjo 13 d. nutartyje [18] pažymėjo, jog atleidimas nuo žyminio mokesčio mokėjimo remiantis CPK VIII skyriaus nuostatomis nėra atleidimas nuo bylinėjimosi išlaidų mokėjimo². Taigi vieningos teismų praktikos aptariamuoju klausimu nėra. Sunku būtų nesutikti su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 24 d. nutartyje išdėstyta pozicija, kad prokuroras, gindamas viešąjį interesą, yra atleistas ne tik nuo žyminio mokesčio, bet ir nuo kitų bylinėjimosi išlaidų. Įvertinant tai, kad bylinėjimosi išlaidų atlyginimo klausimas visais atvejais turėtų būti išspręstas (CPK 93 str.), o priteisus bylinėjimosi išlaidas mokėti prokurorui, ginančiam viešąjį interesą, būtų netiesiogiai suvaržoma prokuroro teisė reikšti ieškinį dėl viešojo intereso gynimo. CPK 5 straipsnio 3 dalyje, 49 straipsnio 1 dalyje ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 19 straipsnyje įtvirtinta prokuroro teisė, tuo pačiu ir pareiga, kreiptis į teismą dėl viešojo intereso gynimo būtų tik deklaratyvi, nes prokuroras nedrįstų pasinaudoti įstatymo suteikta teise, žinodamas, kad, atmetus ieškinį, jis turės padengti bylinėjimosi išlaidas.

Be to, pažymėtina ir tai, kad prokuroras turi teisę kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka gindamas viešąjį interesą nustatęs tokį teisės aktų pažeidimą, kuris prokuroro nuomone, turi esminės reikšmės asmenų, jų grupių, valstybės ir visuomenės teisėms bei teisėtiems interesams ir sudaro pagrįstas prielaidas prokuroro reiškiama materialiniam teisiniam reikalavimui patenkinti

² Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (Žin., 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566) 44 straipsnio 6 dalis numato, kad proceso šalis, kurios naudai priimtas sprendimas, turi teisę reikalauti atlyginti jai ir atstovavimo išlaidas. Atstovavimo išlaidų atlyginimo klausimas sprendžiamas Civilinio proceso kodekso ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka.

[19]. Taigi kreiptis į teismą ar ne, priklauso nuo prokuroro subjektyvaus vertinimo, ne visada galinčio sutapti su teismo vertinimu, kuris sprendžia, ar kiekvienu konkrečiu atveju buvo pažeistas viešasis interesas, ar ne. Todėl neturėtų būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris sudarytų sąlygas (tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai) apriboti prokuroro teisę, tuo pačiu ir pareigą, reikšti ieškinį ginant viešąjį interesą.

Kita vertus, remiantis galiojančiu teisiniu reguliavimu, negalima būtų teigti, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 22 d. nutartis ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. rugsėjo 13 d. nutartis yra teisiškai nepagrįstos. Kaip minėta, atlikus sisteminę ir loginę CPK 79 straipsnio, 83 straipsnio 1 dalies 5 punkto ir 96 straipsnio 4 dalies analizę, galima teigti, kad prokuroras yra atleidžiamas tik nuo žyminio mokesčio mokėjimo, todėl iš valstybės biudžeto gali būti atlyginamos tik tos išlaidos, nuo kurių mokėjimo prokuroras yra atleistas.

Taigi, apibendrinę tai, kas išdėstyta, manome, kad, siekiant išvengti dviprasmiško teisinio reglamentavimo interpretavimo, pirmiausiai reikėtų tobulinti galiojantį procesinį teisinį bylinėjimosi išlaidų atlyginimo reguliavimą, aiškiai apibrėžiant, kad prokuroras, gindamas viešąjį interesą, yra atleidžiamas nuo visų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo (CPK 79 str.).

Pažymėtina tai, kad minėtas atvejis, susijęs su CPK 83 straipsnio 1 dalies 5 punkto taikymu, apima tik vieną problemą, susijusią su bylinėjimosi išlaidų priteisimu, aspektą. Kita problema yra ta, kad remiantis šiuo metu galiojančiu teisiniu reglamentavimu vienareikšmiškai negalėtume pasakyti, koks subjektas turėtų atlyginti bylinėjimosi išlaidas, jeigu prokuroro ieškinys viešajam interesui ginti yra atmestas. CPK 96 straipsnio 4 dalis numato, kad, jeigu šalis nuo bylinėjimosi išlaidų atleistas, bylinėjimosi išlaidos atlyginamos iš valstybės biudžeto lėšų. Kyla klausimas, kam (prokuratūrai, kaip institucijai, valstybei, ar valstybės biudžetui) teismas turėtų priteisti išmokėti bylinėjimosi išlaidas, jeigu ieškovas yra prokuroras (kai ieškinys atmetamas), įvertinant tai, kad prokuroras nuo bylinėjimosi išlaidų yra atleistas. Teismų praktika aptariamuoju klausimu taip pat skirtinga. Vienu atveju, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2005 m. balandžio 7 d. nutartyje [20] konstatavo, kad „bylinėjimosi išlaidos turi būti apmokamos iš valstybės biudžeto lėšų“ (CPK 96 straipsnio 2, 4 dalys). Kitoje 2006 m. balandžio 24 d. nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas [16] taip pat pažymėjo, kad „Teismui atmetus prokuroro reikalavimą, atsakovo turėtos bylinėjimosi išlaidos turėtų būti apmokamos iš valstybės biudžeto lėšų“. (CPK 96 straipsnio 4 dalis). Antruoju atveju, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. kovo 22 d. nutartimi [17] paliko galioti žemesniųjų instancijų teismų sprendimus, kuriais iš Generalinės prokuratūros buvo priteistos bylinėjimosi išlaidos. Trečiuoju atveju, Lietuvos apeliacinis teismas 2007 m. rugsėjo 24 d. išnagrinėję civilinę bylą ir pakeitę žemesnės instancijos teismo priimtą sprendimą bei sprendimo rezoliucinę dalį suformulavo taip: „<...>Priteisti iš valstybės atsakovui <...> išlaidų advokato pagalbai pirmos instancijos teis-

me apmokėti atlyginimo. <...>“ [21]. Tokia teismo pozicija yra logiškai paaiškinama, įvertinant tai, kad „valstybės biudžetas“ nėra subjektas, į kurį galėtų būti nukreiptas išieškojimas. Tačiau, ar tokiu atveju valstybei tektų pareiga sumokėti bylinėjimosi išlaidas, jeigu ji nebuvo procese šalimi ir, ar tai nebūtų pagrindas naikinti priimtą sprendimą dėl to, kad teismas nusprendė dėl neįtrauktų dalyvauti byloje asmenų teisių ir pareigų (CPK 266 str., 329 str. 2 d. 2 p.). Kita vertus, teismui priteisus bylinėjimosi išlaidas tiek iš valstybės, tiek iš valstybės biudžeto (CPK 96 str. 4d.), priimto sprendimo vykdymas netaptų aiškesnis, nes tiek vienu, tiek kitu atveju nėra įvardijamas konkretus subjektas, realiai galintis įvykdyti teismo sprendimą. Be to, procesine prasme, valstybė, kaip savarankiška šalis negali dalyvauti procese (teisinė fikcija). Visais atvejais, ją atstovauja Vyriausybė arba įstatymų numatytais atvejais – Vyriausybės įgaliota institucija (CPK 51 str. 4 d.). Tokiu atveju Vyriausybei ar kitai įgaliotai institucijai, jeigu ji būtų proceso šalimi, tektų pareiga vykdyti teismo sprendimą. Taigi siekiant išspręsti esamą problemą bei norint išvengti teismų praktikoje pasitaikančių skirtingų CPK 96 straipsnio 4 dalies aiškinimų, pirmiausiai reikėtų tobulinti galiojantį teisinį bylinėjimosi išlaidų atlyginimo viešojo intereso gynimo byloje reglamentavimą, aiškiai apibrėžiant subjektus, kurie turi atlyginti bylinėjimosi išlaidas, kai tokiose bylose ieškinys atmetamas.

Nors vieningos nuomonės dėl CPK 96 straipsnio 4 dalies taikymo nėra, tačiau, remiantis teisine logika, autoriui yra priimtinesnė ta pozicija, kad, kai ieškinį pareiškia prokuroras gindamas viešąjį interesą, bylinėjimosi išlaidas turėtų atlyginti Generalinė prokuratūra.

Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo [22] 2 straipsnio 2 dalies 2 punktas numato, kad viena iš prokuratūros, kaip valstybinės institucijos, funkcijų – įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka, ginti viešąjį interesą. Remiantis Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 57 straipsnio 1 dalimi prokuratūros veikla finansuojama iš valstybės biudžeto. Prokuratūra turi išlaidų sąmatą, o prokuratūrai skirtų asignavimų valdytojas yra generalinis prokuroras. Generalinė prokuratūra gali sudaryti atskiras teritorinių prokuratūrų išlaidų sąmatas. Taigi, atlikus sisteminę teisės normų analizę, galima teigti, kad prokuratūra, vykdydama įstatymo jai pavestą funkciją – ginti viešąjį interesą bei įvertinant tai, kad ji finansuojama iš valstybės biudžeto, galėtų apmokėti bylinėjimosi išlaidas iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto finansinių rodiklių patvirtinimo įstatyme šiai institucijai patvirtintų bendrųjų asignavimų atitinkamoms programoms vykdyti. Atsižvelgdami į tai, manome, kad CPK 96 straipsnio 4 dalis turėtų būti pakeista, nustatant, jeigu visiškai ar iš dalies atmestas prokuroro (valstybės ar savivaldybės institucijos) ieškinys viešajam interesui ginti, kad proporcingai atmestai ieškinio reikalavimų daliai bylinėjimosi išlaidos atsakovui atlyginamos iš prokuratūrai ar ieškinį pareiškusioms valstybės ar savivaldybės institucijoms skirtų valstybės biudžeto lėšų.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. CPK 49 straipsnio 3 dalies nuostata, suteikianti teismui teisę savo iniciatyvą arba ieškinį pareiškusio asmens prašymu įtraukti į procesą asmenį bendraieškiu ir, kai nesuteikiama asmeniui teisė išreikšti savo valią, vertintina kaip pažeidžianti dispozityvumo principą. Todėl siūlytina CPK 49 straipsnio 3 dalį pakeisti, nustatant, kad, jeigu pareikštas ieškinys viešajam interesui apginti yra susijęs su fizinių ar juridinių asmenų teisėmis, šie asmenys jų pačių arba asmens, pareiškusio ieškinį šio straipsnio nustatyta tvarka, prašymu arba teismo iniciatyva įtraukiami dalyvauti procese trečiaisiais asmenimis, nepareiškiančiais savarankiškų reikalavimų arba jų pačių motyvuotu prašymu, įtraukiami dalyvauti procese bendraieškiais.

2. Siekiant išvengti teismų praktikoje dviprasmiško esamo teisinio reglamentavimo aiškinimo bei teisinio apibrėžtumo, tobulintinos CPK 83 straipsnio nuostatos, aiškiai apibrėžiant, kad prokuroras, gindamas viešąjį interesą, yra atleidžiamas nuo bylinėjimosi išlaidų atlyginimo, t. y. tiek nuo žyminio mokesčio, tiek ir nuo išlaidų, susijusių su bylos nagrinėjimu (CPK 79 str.).

3. Atlikus sisteminę CPK 96 straipsnio 4 dalies bei Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 2 straipsnio 2 dalies 2 punkto bei 57 straipsnio 1 dalies analizę, galima teigti, kad bylinėjimosi išlaidas turėtų būti priteisiama sumokėti Generalinei prokuratūrai tais atvejais, kai ieškinį pareiškia prokuroras, gindamas viešąjį interesą.

4. Atsižvelgiant į tai, kad CPK 96 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas bylinėjimosi išlaidų atlyginimo teisinis reglamentavimas nėra nepriekaištingas, nes nėra aiškiai apibrėžta, iš ko turėtų būti priteisiamos bylinėjimosi išlaidos, siūlytina papildyti CPK 96¹ straipsniu, nustatant, kad, jeigu visiškai ar iš dalies atmestas prokuroro (valstybės ar savivaldybės institucijos) ieškinys viešajam interesui ginti, atsakovui proporcingai atmetam ieškinio reikalavimų daliai bylinėjimosi išlaidos atlyginamos iš prokuratūrai ar ieškinį pareiškusioms valstybės ar savivaldybės institucijoms skirtų biudžeto lėšų.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002. Nr. 36-1340.
2. Driukas, A.; Valančius, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2005. T. 1.
3. Mikelėnas, V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia. 1997. T. 1–2.
4. Krivka, E. Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese. Daktaro disertacija. Soc. Mokslai. Teisė (01) S. Vilnius, 2006.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios. 2003. Nr. 32-1316.
6. Krivka, E. Viešojo intereso apsauga naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse. Jurisprudencija. 2003. Nr. 37(29), p. 26–34.

7. Jonaitis, M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Soc. Mokslai. Teisė (01) S. MRU. V. 2005, p. 222.
8. Driukas, A.; Valančius, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2005. T. 1, p. 329.
9. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia. 2003, p. 182.
10. Грушников, М. К. Гражданский процесс. Москва: Новый Юрист. 1998, с. 33.
11. Шакарян, М. С. Гражданское процессуальное право России. Москва: Юрист. 1999, с. 49.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje M. Vyšniauskienė, Kauno miesto valdyba ir kt. Bylos Nr. 3K-3-235/1999 m., kat. 42.
13. Driukas, A.; Valančius, V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2005. T. 1, p. 691.
14. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius: Justitia, 2004. T. 1, p. 176.
15. Šiaulių apygardos teismo 2007 m. sausio 24 d. nutartis civilinėje byloje Telšių rajono prokuratūros vyriausiasis prokuroras, Telšių apskrities viršininko administracija ir kt. Bylos Nr. 2-142-267/2007 m., kat. 111.2.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras ir kt. Bylos Nr. 3K-3-242/2006 m., kat. 24.4; 30.4.1.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Generalinės prokuratūros prokuroras, Nacionalinė žemės tarnyba. Bylos Nr. 3K-3-203/2006 m., kat. 30.3; 30.5; 30.9.1.
18. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. rugsėjo 13 d. nutartis administracinėje byloje Vyriausybės atstovo Klaipėdos apskrityje tarnyba, Klaipėdos rajono savivaldybės taryba ir kt. Bylos Nr. AS¹⁴-325/2007 m., kat. 46.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. sausio 29 d. konsultacija Nr. A3-97. Teismų praktika. Nr. 20.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Vyriausybės atstovo Klaipėdos apskrityje tarnyba ir kt. Bylos Nr. 3K-7-123/2005 m., kat. 45.6; 99.3.
21. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras, Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt. Bylos Nr. 2A-412/2007 m., kat. 21.4.1.1.
22. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. Valstybės žinios. 2003. Nr. 42-1919.

DIE GÜLTIGKEITSGRENZEN DER DISPOSITIONSMAXIME BEIM SCHUTZ DES ÖFFENTLICHEN INTERESSES VOR GERICHT

Žilvinas Terebeiza *

Mykolas Römeris Universität

Zusammenfassung

Die am 1. Januar 2003 in Kraft getretene Zivilprozessordnung der Republik Litauen (nachfolgend ZPO) hat im Gegensatz zur früheren ZPO die rechtliche Regelung verankert, wodurch erweiterte Voraussetzungen geschaffen werden für Schutz und Wahrnehmung nicht nur privater Interessen, die traditionell wahrgenommen werden, sondern auch öffentlicher Interessen. Seit Inkrafttretung der ZPO ist zwar nicht viel Zeit vergangen, aber wie die Praxis bereits gezeigt hat, liegen in einigen ZPO-Artikeln, die mit Wahrnehmung öffentlichen Interesses zusammenhängen, gewisse Unzulänglichkeiten der rechtlichen Regelung vor. Der vorliegende Beitrag präsentiert eine eingehende Untersuchung dieser Unzulänglichkeiten und enthält einige Vorschläge zu ihrer Beseitigung. Als Anlass zu diesem Beitrag kann auch der Umstand betrachtet werden, dass die Lösung von Problemen der rechtlichen Regelung in Bezug auf Wahrnehmung öffentlichen Interesses zurzeit immer mehr Aufmerksamkeit gewinnt.

Im vorliegenden Beitrag werden die Probleme der rechtlichen Regelung durch Abs. 3 Art. 49 ZPO gründlicher behandelt, um zu beurteilen, ob durch Abs. 3 Art. 49 ZPO nicht die Dispositionsmaxime verletzt wird und ob die in Abs. 3 des genannten Artikels verankerte rechtliche Regelung als eine Ausnahme der Dispositionsmaxime zu betrachten ist. Darüber hinaus werden auch die Problemaspekte der Anwendung von Abs. 4 Art. 96 ZPO erörtert unter besonderer Beachtung unterschiedlicher Auslegungen zur Anwendung von Abs. 4 Art. 96 ZPO, die in der Gerichtspraxis vorkommen.

Stichworte: Zivilprozess, öffentliches Interesse, Wahrnehmung öffentlichen Interesses, Prozesskosten

* Doktorand des Lehrstuhls für Zivilprozessrecht, Rechtsfakultät der Mykolas Römeris Universität.